

Deé Nagy Anikó

Egyetemes könyvtörténeti értékek integrációja

Az emberi elme időtálló szellemi termékei – már amelyek átvészelték az évszázadok viharait – valamennyi európai nemzet féltett értékei. Ez a szellemi hozomány az, amit minden tagország magával visz az Európai Unióba is. Természetesen fontos pontosan tudni, hogy ki és mivel érkezik. Ismert dolog, hogy például családi levéltárak máig is őrzik azokat a kimutatásokat, inventáriumokat, amelyek az elmúlt századokból a házasságra lépők vagyontárgyainak, ingóságainak pontos felsorolását tartalmazzák (ékszerek, ruhák, étkezészetek részletes lajstromaira gondolok). Ahogyan egykor a házassági szövetségre lépők fontosnak tartották rögzíteni, hogy mit visznek a közösbe, ugyanolyan fontos ma is feltérképezni, szellemi értékeink közül mit viszünk magunkkal az uniós közösségbe. Szerencsére azonban itt nem igazán „vitelről” van szó, hiszen reményeink szerint minden marad a maga helyén, hanem az egységbe belépőknek gondosan összeállított szakrendszerekkel kell jelezniük mindazt, ami egy virtuális közös európai tezauruszba való.

A nemzetközi könyves szakma már nagyon régen komolyan vette egy falak nélküli, képzeletbeli európai könyvtár létrehozatalát. Ha nem is körvonalázódott konkrét formában ennek kivitelezési programja, lényegében a múlt század eleje óta a nagy nemzeti vállalkozások mind ennek az elképzelésnek a jegyében születtek. Ősnyomtatvány- és antikva-katalógusok, nemzeti bibliográfiák mind-mind azt a célt szolgálták, hogy európai könyvörökségünk legfontosabb kincseit felmérjék, bemutassák. Nem kell itt különösebben hangsúlyozni, mi az, amit a magyar szakemberek ezidáig, ilyen vonatkozásban az asztalra tettek. Ismeretesek a digitális feldolgozás eredményei. De a feladatok korántsem fogytak el. A továbbiakban számba kell venni mindazt, amit az egész magyar könyvtárörökségből még érdemes és fontos közszemlére bocsátani. Én pedig megkísérlem Önökkel megosztani néhány ezzel

kapcsolatos gondolatokat, amelyek lényegében a régi könyvekkel való együttélésem hosszú évtizedei alatt születtek.

Bizonyára nem vagyok egyedül azok között, akiket könyvtárosként a könyvörökségünk integrációjával együtt járó gondok foglalkoztatnak. Bár olyan régiókból érkeztem, amelyek még csak a magamutogatás, magakelletés stádiumában van, régen tudom, hogy erdélyi könyves vagyunk a magyar könyvtárörökség szerves részeként sokkal hamarabb fog integrálódni, mint maguk a hús-vér örökösök. Ennek természetesen mindannyiunk által jól ismert történelmi, társadalmi, gazdasági okai vannak. De ezek boncolgatását hagyjuk a képzett elemzőkre.

Valamikor a kilencvenes évek elején egy, a régiók integrációjáról töprenkedő konferencián egészen halkán utaltam arra, hogy könyvörökségünk mennyire európai, és hogy ezt büszkén vihetjük magunkkal, illetve tolhatjuk magunk előtt. Akkor, emlékszem, Lászlóffy Aladár, erdélyi okos emberünk azt mondta, ne legyek naiv, nem erre van szüksége az uniósodó Európának. Nem tudott véglegesen elkészeríteni. Talán ezért kísérlem meg még ma is Kárpát-medencei könyvörökségünk integrációjának néhány feladatát körvonalazni, néhány javaslatot tenni arra vonatkozólag, mit vigyünk magunkkal Európába, mivel bizonyíthatjuk, hogy voltunk és vagyunk.

1. Vinni a miénket

Vinnünk kell mindazt, amit mi írtunk, mi nyomtattunk, vagy rólunk írtak. Vinni azt, amit mi gyűjtöttünk egybe, ma is mi őrzünk.

A baj az, hogy a mi esetünkben ez eléggé nehezen kicsomózható gubanc. Mert hát igencsak sok minden tartozik ide. Mindenekelőtt a teljes anyaországi könyvtárörökség, de a Kárpát-medencei könyves hozomány is. És mind ebből sok-sok mindent érdemes és szükséges lenne bemutatni.

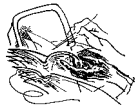
Természetesen mindenekelőtt a hazait, azt, amit több százados könyves múltunk termelt, s ami ebből fennmaradt. Talán ezen a téren állunk a legjobban. Hiszen a kéziratosság korszakából ránk maradt kincseket feldolgozó (magyar és idegen nyelvű) szakkönyvek, a magyarországi és külföldi, de magyar vonatkozású könyvek régebbi és új katalógusai a szakma hozzáértését és

szorgalmát jelzik. De azt is tudjuk, hogy ezek digitális feldolgozása szakembereink állandó feladata. Mindez tehát készen áll, vagy folyamatosan készül a nemzetközi nyilvántartások számára is.

Csakhogy a dolog nem ilyen egyszerű. Nem állunk naprakészen a magyar vonatkozású könyvtermés XVII. század utáni teljes anyagának felmérésével. Pedig jól tudjuk, mennyi, akár nemzetközi figyelmet is érdemlő hungarikum található a következő évszázadok könyvtermésében is. De korántsem állunk naprakészen a hagyományos könyvtárak anyagának néhány nagyon érdekes és új szempontból történő számbavételével sem (nyomda-, kiadás-, kötéstörténeti szempontokra gondolok).

És akkor még nem beszéltünk a Kárpát-medencei magyar vonatkozású teljes könyvörökség nagyon hézagos feldolgozottságáról. Négy évvel ezelőtt, éppen egy hasonló találkozás alkalmával már szoltam a Kárpát-medencei könyves örökség egységes feldolgozásának szükségességéről. Már akkor a közös szempontok szerint történő számbavétel hiányán keseregtem. Gondolom, akkor sem, most sem vagyok egyedül keserveimmel. Csakhogy azóta kerek négy esztendő telt el, és a közös munka még mindig nem kezdődött el. Máig sem sikerült teljes mértékben számba venni az erdélyi, kárpátaljai, felvidéki, délvidéki régi könyvörökséget. És itt nem csupán a régi magyar nyomtatványokra gondolok – hiszen mint tudjuk, az RMNy-munkacsoport fáradozásainak köszönhetően ez a legjobban előkészített anyag –, hanem az ezekben a régiókban őrzött egyetemes régi könyvanyagra, amelyre, sajnos, nincs még rálátásunk. Jó lenne számba venni, hogy hagyományos könyvanyagot is őrző könyvtáraink mit végeztek ezen a téren. Különböző fórumokon számtalanszor beszéltünk már a feldolgozás szükségességéről, kívánalmairól. Szakembereink okos előadásait hallhattuk arról, milyen kritériumok szerint történjék a számítógépes feldolgozás. Jó lenne, ha ezek a szakemberek rápillantanának a különböző régiókban folyó munka eredményeire. A régi könyves anyag számítógépes feldolgozása során nehogy kimaradjanak fontos területek, mint például a possesszorok, régi ex librisek, régi nyomdász–kiadójelek feltüntetése, vagy akár a kötéstörténeti vizsgáladások eredményei. A feldolgozás eredményeit összesítő kimutatásokra lenne szükség, hogy lássuk, a különböző Kárpát-medencei könyvtárak mit végeztek el, esetleg hol lenne szükség segítségre, és mik a számbavétel eredményei.

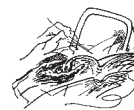

2. Vinni az övéket, azaz az európai könyvtermés nálunk őrzött anyagát

Egyetemes könyves örökség dolgában nem állunk rosszul. Köszönhető ez művelődéstörténeti szokásainknak. Annak, hogy nálunk is, hasonlóan a többi, gyakran sokkal szerencsésebb sorsú európai nemzethez, a könyvvel való élésnek régi hagyományai vannak. Annak a meggyőződésnek, hogy könyvet igen fontos gyűjteni, külföldről hazahozni, amit csak lehet – százados múltja van. Ezért őriznek hagyományos könyvtáraink ma is olyan sok régi külföldi nyomtatványt. Na de mennyit és egészen pontosan mit és hol? Ezekre a kérdésekre a konkrét felmérések eredményeivel kell a közeljövőben felelni. Mert az eredmény minden bizonnyal figyelemre érdemes lesz. Hogyan és kiknek a révén kerültek Németalföldről, Svájcból, Német-, Olasz- vagy Franciaországból a könyvek Magyarországra, Erdélybe és a többi magyarlakta vidékre. Röviden, frappánsan be kell mutatni – újra csak régiók szerint, akár századokra lebontva – mit és mennyit hoztak magukkal a peregrinusok, hogyan bonyolódott le a külföldi könyvek beszerzése, hazahozatala. A századok során hogyan és mimódon, mivel gyarapították könyvtáraikat oktatási intézményeink, mit és mennyit hoztak külföldről főrangú egyházi és világi gyűjtőink.

3. Vinni, ami már nincs

Lehet, hogy első hallásra kissé bizarrnak tűnik ez a felvetés. De véleményem szerint nem kell szemérmesen hallgatni arról, hogy művelődési értékeink, jelesül éppen könyves vagyunk egy része ilyen vagy olyan oknál fogva ma már nem létezik. Nem hosszas sirámokra van szükség, de nagyságrendi megközelítésben kellene bemutatni, mi minden semmisült meg a tatár- és török-dúlás idején, a világháborúk utáni történelmi, társadalmi változások során. Nem is hinnénk, külföldiek milyen érdeklődéssel hallgatják, ha az ember régen volt, ma már nem létező gyűjteményekről, könyvekről beszél. A marosvásárhelyi Teleki Téka veszteségei például mindig érdekelték a gyűjteményt meglátogató külföldieket. Érdeklí őket, miként került Erdély egyetlen, itt ör-

zött corvinája a yale-i egyetemi könyvtár tulajdonába, vagy miért került Servetus Miquel spanyol orvos máglyaégetéstől megmenekült könyve, a *Christianismi restitutio*, amelynek megszerzésére Teleki Sámuel jó húsz esztendő fordított, végül a bécsi császári könyvtárba. Nem érdektelen németül, angolul és más nyelven szólni, írni arról, hogy például mekkora is volt Enyeden az egykori fejedelmi alapítású könyvtár, és hogy megsemmisülésével mekkora veszteség érte a magyar könyvtárörökséget. Szólni arról, hogy mekkorák voltak azok az egyházi alapítású könyvtárak, melyek a második világháborút követően szétszóródtak, és jó esetben is csupán töredékeikben sikerült valamelyik közgyűjteményben fennmaradniuk. Dicséretesnek tartom a csíksomlyói könyvtár feldolgozását végző Muckenhaupt Erzsébet vállalkozását, aki ősnymtatvány-katalógusában a ma már nem létező, de hajdan a könyvtár tulajdonát képező inkunábulumok feltérképezését is elvégzi. Nem könnyű feladat, de régi nyilvántartások alapján a hiány is felmérhető. Csak akkor kapunk hiteles képet hajdani gyűjteményeinkről, ha a ma létező anyagot a rekonstruált hiányokkal kiegészítjük.

4. Csomagolás és mindaz, ami a legjobb árureklámozáshoz szükségeltetik

Rengeteg munkát jelent az „áru” összeszedése, a kínálat bemutatása, de talán ugyanannyit a csomagolása is.

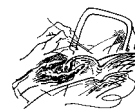
Köztudott, hogy a tálalás mennyire fontos része a figyelem- és étvágykeltésnek. Sokat kell tennünk ezen a téren is. Régi magyar és egyetemes könyvörökség feldolgozása során készült impozáns, szakembereket valóban lenyűgöző kiadványaink száma nem szégyellni való. Ezek mellett természetesen hasznos lenne rövid, jobbára a mennyiségi felmérések eredményeit tükröző, színesen illusztrált, pár oldalas kiadványokban tálalni az anyagot.

Összegezőként jelezni szeretném, régi könyvörökségünket illetően a közeljövőben mit lenne tanácsos elkészíteni, magyar és idegen nyelven elektronikus formában a világhálón is elérhetővé tenni, tetszetős, lapozgatásra alkalmas kiadványokban megjelenteni.

- Rövid ismertetések régi könyvtárainkról. Teljes Kárpát-medencei lefedettséggel kellene bemutatni, hogy régi könyvörökségünket ma hol, milyen könyvtárak őrzik. Tipológiai felosztásban, konkrét adatokkal kell jelezni, hogy hagyományos gyűjteményeink ma hol húzódnak meg. Így aztán pontos képet nyújthatunk az oktatási intézményeink egykori könyvtárainról, egyházi gyűjteményekről (ide tartoznak a ma is önállóan létező könyvtárak, az idők folyamán nagyobb gyűjteményekbe beolvadt kolostori könyvtárak vagy egyházi személyek magántékái). Mint ahogyan pontos képet nyerhetünk főúri alapítású, köznek szánt könyvtárainkról, kastélyok egykori könyvgyűjteményeiről is. Természetesen ugyanilyen formában be lehetne mutatni könyvgyűjtőink impozáns sorát is. Képzeljük csak magunk elé a különböző régiókban az elmúlt félezer esztendőben könyvet gyűjtő főrangú egyháziak és világiak, közrendű papok és a világi értelmiség sorából kikerült magyar bibliofilek kataszterét. (Csak erdélyi vonatkozásban olyan nevek szerepelnének a névsorban, mint Köleséri Sámuel, Apáczai Csere János, Bod Péter, Benkő József, a két Bolyai, Mátyus István és néhány női könyvgyűjtő.) Ugyanakkor az is biztos, hogy versenyképes számadatok kerülnének felszínre.
- Készítsünk rövid kimutatásokat, számokkal illusztrált felméréseket hagyományos könyvgyűjteményeink összetételéről.

Ki ne lapozna, keresgélne szívesen a világhálón olyan kimutatásokban, ahonnan megtudhatná: a Kárpát-medencében – országonkénti bontásban – könyvtáraink hány és hány ősnymtatványt, XVI–XVII. századi kiadványt, hungarikát, Elzevirt, aldinát, Plantin-nyomtatványt, magyarországi, erdélyi vagy németalföldi kötésű könyvet őriznek. Természetesen ez az a terület, ahol a tematikai variációk szinte kimeríthetetlenek. Nyomdáink, nyomdászaink ügyét illetően elég jól állunk a Szabó Károlyok, Petriek, Borsa Gedeonok kitarató munkájának eredményeként. Csakhogy nem ártana ezeknek a munkáknak számszerű eredményét hozzáférhetőbbé, ismertebbé tenni nem éppen a szoros értelemben vett szakma, hanem a külföldi érdeklődő számára is. A magyar vonatkozású öreg könyvek nyomdai illusztrálását illetően dicséretes munkát végzett Soltész Zoltánné és Ecsedy Judit. Azonban igencsak kívánatos lenne, hogy vizsgálódásaik eredményéből a külföldi is kapjon némi ízelítőt. És milyen figyelemfelkeltő dolog len-

ne a magyar nyomdatörténet eredményeiből szemezgetni a külföld számára atekintetben, hogy nyomdászaink hol tanultak, mit hoztak magukkal külföldről, mit hasznosítottak itthon. Hol, mikor, hány nyomda működött? Mi tudjuk, de az is igaz, hogy azok a munkák, amelyek ezeket az adatokat tartalmazzák, csak a szakemberek szűk körében ismertek. A belőlük eredeztetett adatokat hasznos lenne szélesebb körben, a külföld számára is hozzáférhetővé tenni. Természetesen ha majd ráérünk, bemutathatjuk a régi könyvek egykori tulajdonosait is, possesszor bejegyzések, régi ex librisek tanúskodása alapján. Vagy ha kedvünk, időnk engedi, elvégezhetjük a régi könyvekben lévő hazai és külföldi nyomdász- és kiadójelvények katalógizálását. Miért is ne lehetne dicsekedni azzal – most otthonról hozott példával élek –, hogy például a marosvásárhelyi Teleki–Bolyai Könyvtár legrégebb ex librise 1568-ból való, és Wittenberghez kapcsolódik. (Szatmári Paksi Mihály gyulafehérvári, marosvásárhelyi lelkész sárospataki tanár-mecénásainak ezzel az ajándékozási ex librist hordozó könyvvel köszönte meg, hogy a wittenbergi akadémiai tanulmányait segítették.) Vagy hogy a XVI. századi könyvekben található nyomdász–kiadó jelvények között olyan is van, amelyet nemzetközi katalógusok nem tartanak számon.

Tessék, uniós uraim, Budapestre, Kolozsvárra, Marosvásárhelyre, Pozsonyba jönni, ha például régi könyvügyben mindent akarnak magukról tudni! Ha régi könyvörökségünk számbavételének eredményeit összesítő statisztikai felméréseinket pontos számadatokkal illusztrálva közszemlére tesszük, kérem, higgyék el, nemcsak mi magunk fogunk némi büszkeséggel elcsodálkozni, de talán az európai társnemzetek is megállapítják, hogy lényegében már ebből a szempontból is réges-régen együvé tartozunk.